

Diversiteit van opvattingen: de universiteit als vrijplaats

Korte toespraak van prof. mr. Carel Stolker, rector magnificus van de Universiteit Leiden bij gelegenheid van de 443ste Dies Natalis van de Universiteit Leiden, op 8 februari 2018.

Een verkorte versie verscheen in de Volkskrant: <https://www.volkskrant.nl/opinie/waarom-ik-hoogleraren-niet-tot-de-orde-roep~a4567586/>

Beste aanwezigen,

Als rector van de universiteit word ik regelmatig aangesproken op bijdragen van Leidse wetenschappers aan het politieke en maatschappelijke debat. Op Twitter, in blogs, op alumnibijeenkomsten, of op de Leidse markt nemen verontrusten mij dan even apart. Over Afshin Ellian, Leo Lucassen, Paul Cliteur, of Geerten Waling bijvoorbeeld: moet jij (@carelstolker) daar niet iets aan doen? Dit is toch de universiteit van Cleveringa?

Zij lijken zich te generen voor hun universiteit, waar je zou hopen dat ze er *trots* op zijn. Ik snap waar hun vragen vandaan komen. En tegelijkertijd vind ik een verzoek aan de rector als bestuurder om zijn hoogleraren de mond te snoeren een verzoek dat vervreemdt. Want juist Cleveringa – denk ik dan – staat toch voor de moed van *speaking truth to power*?

Ik wil daar vandaag op onze verjaardag graag iets over zeggen. Ik heb twee punten. Eén is dat *juist* de universiteit vrijplaats van het gesproken en geschreven woord moet zijn, en dat dat soms *moed* vergt. En twee: dat kan alleen als we bereid zijn het debat met andersdenkenden serieus te voeren.

De universiteit als vrijplaats. *Diversity of views* is het internationaal gangbare begrip. *Mare* had deze week een interview met de Britse wetenschapper Joanna Williams. Juist op de academie, zegt ze – en ik weet over haar politieke opvattingen vrijwel niets – zijn controversiële ideeën broodnodig:

Die dagen je uit. Als je het niet eens bent, kun je ze gebruiken om je mening aan te scherpen. Nieuwe kennis is in het verleden vaak gezien als aanstootgevend. Er zijn zat pogingen ondernomen om de evolutieleer om zeep te helpen. Als het doel van de universiteit is alleen ruimte te bieden aan inzichten waar niemand aanstoot aan neemt, dan kom je nergens.¹

Toch erken ik volmondig dat de dagelijkse werkelijkheid soms moeilijk is. De verhitte debatten die op dit moment in Amerika worden gevoerd over *free speech on campus*, laten dat ook zien. En *Praesidium Libertatis*, bolwerk van de vrijheid, het motto van onze universiteit, is ook voor ons in Leiden allerminst een vanzelfsprekende pluim op ónze hoed. Leiden heeft haar lessen wel geleerd in wat is gaan heten de “Affaire Buikhuisen”. Bolwerk van vrijheid zijn is een dagelijkse opdracht.

Zo vergt een werkelijk open debat niet alleen de moed om het te voeren, en om het te laten voeren, maar het vergt ook zekere omgangsvormen en een veilige omgeving waarbinnen het kan plaatsvinden. Niet voor niets is de universiteit veeleer een gemeenschap dan een organisatie. Voor een gemeenschap zijn goede onderlinge relaties essentieel. Denk aan al onze wetenschappelijke verenigingen, genootschappen en academies, instituten en faculteiten, steeds gericht op gesprek en debat – we kennen ze al eeuwenlang.

¹ *Mare* 1 februari 2018. Joanna Williams is auteur van het boek, *Academic Freedom in an Age of Conformity. Confronting the Fear of Knowledge*, Palgrave Critical University Studies, Palgrave Macmillan, London 2016.

Tegelijkertijd loopt een gemeenschap het gevaar van mainstream-denken. Het is zó verleidelijk om te bloggen op een site waar iedereen het bij voorbaat met je eens is, of te twitteren binnen je bubbel, of te proberen gelijkgezinden in de promotiecommissie te krijgen, en weg te blijven bij de jaarvergaderingen van je wetenschappelijke collega's omdat die toch allemaal tegen zijn. Het is verleidelijk, maar alleen het open debat maakt de universiteit tot meer dan een speakers' corner. Hetzelfde geldt voor het gevaar dat we vooral mensen benoemen die op onszelf lijken en die net zo denken als wij. Daarom is de toenemende aandacht voor diversiteit zo belangrijk, niet alleen in termen van gender of culturele of maatschappelijke achtergrond, maar zeker ook in opvattingen.

Beste aanwezigen, voor wie richting zoekt, is het altijd goed om na te gaan waar hij vandaan komt. En dan blijkt diversiteit van opvattingen oude wortels te hebben. Zo laat de geschiedenis van onze eigen universiteit zien dat zij al vanaf haar oprichting 443 jaar geleden diversiteit van opvattingen tot de kern van haar benoemingenbeleid maakte. In de zestiende en de zeventiende eeuw zorgden de curatoren van onze universiteit er nauwgezet voor om de verschillende wetenschappelijke scholen in het curriculum aan het woord te laten en de tegenstelling op te zoeken, in plaats van te maskeren. In onze universiteitsgeschiedenis *Het bolwerk van de vrijheid* geeft onze universiteitshistoricus Willem Otterspeer tal van voorbeelden. Waar wetenschappelijke scholen ronduit polemisch tegenover elkaar stonden, deden curatoren hun best evenwicht te vinden tussen de verschillende ideologische, filosofische en wetenschappelijke trends van hun tijd. Als een aristoteliaan werd benoemd, werd daartegenover een cartesiaan benoemd. En de strijd tussen Arminius en de Vlaming Gomarus vloeide voort uit gerichte benoemingen², een strijd die stad en universiteit uiteindelijk wel tot op het bot zou verdelen.

De curatoren deden dat om drie redenen, schrijft Otterspeer. In de eerste plaats voedden de debatten de discussie over fundamentele wetenschappelijke discussies; cruciaal voor een universiteit. In de tweede plaats vormden de debatten een 'bliksemafleider' waar de bliksem van de discussie weliswaar insloeg, maar tegelijkertijd onder controle kon worden gebracht. En ten derde functioneerde de universiteit op deze manier als, 'een intellectuele informatiedienst die de grote onderwerpen van de tijd voor het publiek vertaalde en toegankelijk maakte'. Een 'soort gids voor verwarden' noemt Otterspeer het.³

Het is een traditie die universiteiten ook vandaag moeten koesteren. In Leiden zeggen we het zo:

Onze universiteit staat voor vrijheid van geest, van denken en spreken, en voor een ongebonden ontwikkeling van onderzoek en onderwijs. Zij is een vrijplaats waar iedere vraag gesteld kan worden en in vrijheid beantwoord. Onze academici laten zich daarbij leiden door de hoogste ambities van kwaliteit en wetenschappelijke integriteit. Deze houding brengt de universiteit ook haar studenten bij. De universiteit draagt een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Zij zet zich in voor het ontwikkelen, verspreiden en toepassen van wetenschappelijke kennis en is een betrouwbaar baken in het nationale en internationale maatschappelijke en politieke debat.⁴

En daarom ben ik zo blij met onze wetenschappers die zich behalve in het wetenschappelijke debat, ook in het maatschappelijke en politieke debat storten, en ben ik blij met de vrijheid die wij ze als universiteit bieden. Heel wat landen kennen die vrijheid voor hun wetenschappers niet, of niet meer, zoals in Turkije, of zoals in de CEU in Hongarije. Bij ons is dat gelukkig anders. Laat de bliksem dus

² Willem Otterspeer, *Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit in heden en verleden*, Leiden: Leiden University Press 2008, p. 58 e.v.

³ Willem Otterspeer, *a.w.* 2008, p. 66.

⁴ *Excelleren in vrijheid – Instellingsplan Universiteit Leiden 2015-2020*.

maar inslaan.⁵ Als *bestuurder* van deze universiteit hoor ik principieel geen bemoeienis te hebben met de inhoud van het debat. Wel draag ik de verantwoordelijkheid om het debat ruimte en vorm te geven, en te waken over de goede verhoudingen binnen de academie.⁶

Want zonder dat laatste kan het niet, en zou de gemeenschap uiteen vallen. Voor een rector of een decaan van een faculteit is er daarom niets mooiers dan dat twee tegenpolen de strijd aangaan, in een omgeving die tot debat uitnodigt. Zo sloeg de bliksem tussen Leo Lucassen en Geerten Waling in over de vraag of historici de positie van joden in de jaren dertig mogen vergelijken met die van moslims vandaag; en vond de strijd haar beheersing in de gecontroleerde omgeving van het debatprogramma Buitenhof. Of kijk naar het debat over de vraag hoe we nationaal en internationaal moeten omgaan met groepen die zich niet houden aan de regels van de rechtsstaat, met zeer uiteenlopende auteurs als Ellian, Lawson, Molijn, Cliteur en Rijpkema. Een strijd die haar beheersing vond in de gecontroleerde vorm van een gezamenlijk boek – het net verschenen *De strijd om de democratie – Essays over democratische zelfverdediging*.⁷

Zijn er dan geen grenzen? Zeker: zo zijn we allemaal gebonden aan de grenzen van de wet (niet beledigen, lasteren of aanzetten tot haat), en aan die van de wetenschappelijke integriteit (niet frauderen, niet plagieren, of onderzoeksresultaten verzinnen). Bovendien, of het nu gaat om een tweet of een column, gerommel van wetenschappers treft de academie in de kern van een van haar opdrachten: een betrouwbaar baken zijn voor de wereld. Mijn voorganger, Paul van der Heijden, heeft zich, in 2002 en 2003, en toen nog rector aan de UvA, uitvoerig uitgelaten over rol en positie van zogenoemde ‘public intellectuals’.⁸ Hij wees daarbij terecht op hun eigen verantwoordelijkheid. Zo verkeren columnisten in een aantrekkelijke schemerzone. Want waar van wetenschappers binnen het wetenschappelijke bedrijf verantwoording van de kwaliteit van hun werk wordt verlangd, is dit buiten de wetenschappelijke arena anders. Daar geldt, wat Van der Heijden noemt, *free for all*: ze zijn niet in dienst van de krant die publiceert, niet in dienst van de omroep die het uitzendt, wel in dienst van de universiteit maar niet werkende in de uitoefening van de wetenschappelijke functie aldaar. Ik ben het met hem eens. Ook de functie van hoogleraar-columnist vraagt enig besef van de eigen verantwoordelijkheid.

Dus, laat de bliksem inslaan en beheers zijn effecten, dat leert ons de geschiedenis. Maar voor wie denkt dat we er zo wel ongeveer uit zijn, en aan de borrel kunnen, toch nog dit. De ambitie van diversiteit van opvattingen geldt ook voor al diegenen die wij, inclusief onze studenten, willen uitnodigen om te spreken. Zo nodigde een van onze studieverenigingen onlangs Thierry Baudet uit, gepromoveerd in Leiden. Daarover gaat het op dit moment aan de Amerikaanse universiteiten: wie nodig je uit en wie moet je als decaan of rector verhinderen op je campus te spreken. UC Berkeley was de afgelopen tijd wereldnieuws met haar pogingen om ‘politiekcorrecte’ opvattingen te scheiden van ‘niet-politiekcorrecte’ opvattingen. De nieuwe rechtendecaan daar, Erwin Chemerinsky, publiceerde

⁵ Zie ook: Martijn van Calmthout, “Wetenschappers moeten zich nadrukkelijker melden in het maatschappelijke debat. Juist nu heeft het debat wetenschappers nodig, ook rechtse”, de Volkskrant 9 december 2017. Editorial Scientific American, February 2018, “Universities Should Encourage Scientists to Speak Out about Public Issues. When universities discourage scientists from speaking out, society suffers”, February 2018”.

⁶ Willem Otterspeer, *Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit in heden en verleden*, Leiden: Leiden University Press 2008, p. 60.

⁷ *De strijd om de democratie – Essays over democratische zelfverdediging*, met uiteenlopende redacteurs als Afshin Ellian, Gelijk Molijn en Bastiaan Rijpkema redactie, Amsterdam: Boom 2018.

⁸ Paul F. van der Heijden, *Publieke intellectuelen*, Rede ter gelegenheid van de 371ste Dies Natalis van de Universiteit van Amsterdam, 8 januari 2002, Vossiuspers 2003; idem, *Publiek vertrouwen*, Rede ter gelegenheid van de 372ste Dies Natalis van de Universiteit van Amsterdam, 8 januari 2003, Vossiuspers UvA, 2003.

vorig jaar zijn boek *Free Speech on Campus*”,⁹ en hij benadrukt dat juist de universiteit het forum moet zijn “for the new, the provocative, the disturbing, and the unorthodox.”

Maar hij gaat nog een stuk verder en haalt instemmend een rapport van een commissie aan Yale University onder leiding van de historicus Vann Woodward aan:¹⁰

“Without sacrificing its central purpose, it [the university] cannot make its primary or dominant value the fostering of friendship, solidarity, harmony, civility, or mutual respect. To be sure, these are important values ... but ... never let these values, important as they are, override the central purpose.”

Laat, zegt de commissie in de sterke traditie van de Amerikaanse First Amendment, vriendschap, solidariteit, gemeenschapszin, onderlinge hoffelijkheid, wederzijds respect, of de wens om onze studenten een ‘inclusive learning environment’ te bieden – hoe belangrijk dat ook allemaal is – laat dat alles nooit de vrijheid van het debat domineren.

De discussie aan Amerikaanse universiteiten laat zien dat het onderwerp van de diversiteit van opvattingen aan de academie geen gemakkelijk onderwerp is. Want net zoals het gevaar dat een universitaire gemeenschap loopt om vooral klonen van zichzelf te benoemen, is er ook het gevaar dat we zo voorkomend en inclusief naar elkaar zijn, dat ook dáárdoor het oprechte debat niet langer mogelijk is. Je zou kunnen zeggen dat hier de waarden van diversiteit en inclusiviteit, woorden die we zo vaak in een adem uitspreken, ook kunnen schuren.

Ik houd het bij de lessen die onze geschiedenis ons leert: laat de bliksem inslaan en koester goede verhoudingen en omgangsvormen. Laten we vooral niet bang zijn voor ‘de provocatie’, ‘het verwarrende’ en ‘het onorthodoxe’, en al helemaal niet voor het nieuwe – integendeel. De academie is bij uitstek de plaats waar we het niet onnodig met elkaar eens moeten zijn, heeft de Tilburgse jurist Schoordijk eens gezegd. Dus als onze studenten dus Thierry Baudet, of wie dan ook, willen uitnodigen, dan is dat prima.

Want bolwerk van vrijheid zijn is inderdaad niet vanzelfsprekend. Twee jaar geleden kwam in Leiden de Amerikaanse *Attorney General* Loretta E. Lynch spreken. Een keurige Amerikaanse juriste onder een keurige Amerikaanse president. En al viel er helemaal niets ‘disturbing’ of ‘provocative’ te verwachten, ook hier zouden onze studenten vragen stellen. Eén vraag bleek te gaan over het gevoelige onderwerp van de doodstraf in de VS. Zonder dat zij daarvan zelf op de hoogte was, vroegen haar medewerkers ons een uur voor haar optreden om juist *die* vraag te verwijderen. Onze reactie was dat de minister in dat geval in Leiden niet welkom zou zijn. En minister Lynch kwam, ze hield haar speech, en ze ging – uitvoerig – in op de vraag over de doodstraf.

Zo hoort het volgens mij aan elke academie en zeker aan de onze – *juist* vanwege Cleveringa.

⁹ Erwin Chemerinsky, Howard Gillman, *Free speech on Campus*, Yale University Press: New Haven and London, 2017.

¹⁰ Report of the committee on Freedom of Expression at Yale, 23 December 1974.